

O‘ZBEK BADIY MATNLARIDA METAFORA ORQALI MA’NO KO‘CHISHINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Qo‘chqorova Gulshanoy

Oriental universiteti Samarqand kampusi, Filologiya va tillarni o‘qitish: ingliz tili yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Qurbonov Zayniddin Oltinovich

Oriental universiteti Samarqand kampusi Tillar-1 kafedrasida dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek badiiy matnlarida metafora orqali yuzaga keladigan ma’no ko‘chishining lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda metaforaning leksik-semantik tabiatiga, uning badiiy nutqdagi obrazlilikni kuchaytirishdagi o‘rniga hamda muallifning individual uslubini shakllantirishdagi ahamiyatiga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, badiiy matnlarda metafora asosida yuzaga keladigan ma’no ko‘chishining o‘xshashlik, assotsiatsiya va tasavvur kabi semantik omillar bilan bog‘liqligi ilmiy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot jarayonida o‘zbek adabiy asarlaridan olingan misollar asosida metaforaning semantik va stilistik funksiyalari tahlil qilinadi. Natijada metafora badiiy matnning estetik ta’sirchanligini oshiruvchi hamda nutqning obrazlilikini ta’minlovchi muhim lingvistik vositalardan biri ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: metafora, ma’no ko‘chishi, badiiy matn, leksik-semantik xususiyatlar, lingvopoetika, obrazlilik, stilistik vosita, badiiy nutq, semantik tahlil.

Аннотация. В данной статье анализируются лингвистические особенности смыслового переноса, возникающего посредством метафоры в узбекских художественных текстах. В исследовании особое внимание уделяется лексико-семантической природе метафоры, её роли в усилении образности в художественной речи, а также значению в формировании индивидуального стиля автора. Кроме того, научно освещается связь смыслового переноса, возникающего на основе метафоры в художественных текстах, с такими семантическими факторами, как сходство, ассоциация и воображение. В процессе исследования на примерах, взятых из узбекских литературных произведений, проводится анализ семантических и стилистических функций метафоры. В результате обосновывается, что метафора является одним из важнейших лингвистических средств, повышающих эстетическую ответственность художественного текста и обеспечивающих образность речи.

Ключевые слова: метафора, смысловой перенос, художественный текст, лексико-семантические особенности, лингвопоэтика, образность, стилистическое средство, художественная речь, семантический анализ.

Annotation. This article analyzes the linguistic features of meaning transfer that occurs through metaphor in Uzbek literary texts. The study pays special attention to the lexical-semantic nature of metaphor, its role in enhancing imagery in artistic speech, and its significance in shaping the author’s individual style. Furthermore, the scientific connection between the meaning transfer arising from metaphor in literary texts and such semantic factors as similarity, association, and imagination is illuminated. During the research, the semantic and stylistic functions of metaphor are analyzed based on examples drawn from Uzbek literary works. As a result, it is substantiated that metaphor is one of the most important linguistic tools that increases the aesthetic impact of a literary text and ensures the imagery of speech.

Key words: metaphor, meaning transfer, literary text, lexical-semantic features, linguopoetics, imagery, stylistic device, artistic speech, semantic analysis.

KIRISH

Til inson tafakkuri va madaniyatining muhim ifodachisi bo'lib, undagi ma'no jarayonlari nutqning obrazli va ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi. Ayniqsa, badiiy matnlarda so'zlarning ko'chma ma'noda qo'llanishi muallif fikrini estetik va obrazli tarzda ifodalashga xizmat qiladi. Bunday semantik jarayonlar ichida metafora orqali ma'no ko'chishi alohida ahamiyat kasb etadi. Metafora ikki narsa yoki hodisa o'rtasidagi o'xshashlik asosida birining nomini ikkinchisiga ko'chirish orqali yangi semantik mazmun hosil qiladigan muhim til hodisasidir. Badiiy matnlarda metafora nafaqat tasviriy vosita, balki muallifning badiiy tafakkuri va individual uslubini namoyon etuvchi muhim lingvistik birlik hisoblanadi. Metaforik ma'no ko'chishi orqali matnda obrazlilik, emotsionallik va ekspressivlik kuchayadi, o'quvchining tasavvuri boyiydi. Shu bois metafora badiiy nutqning semantik, stilistik va lingvopoetik xususiyatlarini o'rganishda muhim tadqiqot obyekti sifatida qaraladi. Hozirgi zamon tilshunosligida metafora faqat stilistik vosita sifatida emas, balki kognitiv, semantik va pragmatik jihatdan ham tahlil qilinmoqda. Bu esa metafora orqali ma'no ko'chishining inson tafakkuri, konseptual tasavvuri va nutq jarayoni bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Shuning uchun o'zbek badiiy matnlarida metafora orqali yuzaga keladigan ma'no ko'chishining lingvistik xususiyatlarini o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi o'zbek badiiy matnlarida metafora orqali ma'no ko'chishining lingvistik xususiyatlarini aniqlash, uning semantik va stilistik funksiyalarini tahlil qilish hamda badiiy nutqdagi o'rnini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Metafora hodisasi tilshunoslik tarixida qadimdan o'rganib kelinadi. Uning nazariy asoslari dastlab qadimgi yunon faylasufi Aristotel tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u metaforani so'z ma'nosining o'xshashlik asosida ko'chishi sifatida talqin etgan. Keyinchalik metafora masalasi Yevropa tilshunosligida stilistika va semantika doirasida keng tadqiq qilindi.

XX asr tilshunosligida metafora masalasi yangi nazariy yondashuvlar asosida o'rganila boshladi. Jumladan, I. A. Richards metaforaning semantik tuzilishini tahlil qilib, unda "tenor" va "vehicle" elementlarini ajratib ko'rsatdi. M. Black metaforaning interaktiv nazariyasini ishlab chiqib, metafora orqali yangi ma'no hosil bo'lish jarayonini tushuntirdi. Zamonaviy tilshunoslikda esa metafora kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham keng o'rganildi. J. Lakoff va M. Johnson metaforani inson tafakkuri va konseptual tizimi bilan bog'liq hodisa sifatida talqin qilib, metaforaning nafaqat til, balki tafakkur jarayonining ham muhim mexanizmi ekanligini asoslab berdilar.

O'zbek tilshunosligida ham metafora va ma'no ko'chishi masalasi turli jihatlardan o'rganilgan. Xususan, o'zbek tilidagi ko'chma ma'no va metaforik birliklar A. Hojiyev, Sh. Rahmatullayev, N. Mahmudov, B. Yo'ldoshev, R. Qo'ng'urov kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida yoritilgan. Ushbu tadqiqotlarda metaforaning leksik-semantik xususiyatlari, badiiy nutqdagi stilistik vazifasi hamda til tizimidagi o'rnini haqida muhim ilmiy qarashlar bildirilgan. Shuningdek,

o'zbek lingvopoetikasi doirasida metaforaning badiiy matndagi funksiyasi va estetik ahamiyati ham alohida o'rganilgan. Bu borada o'zbek adabiyoti namoyandalarining asarlari asosida olib borilgan tadqiqotlar metaforaning badiiy matn semantikasi va obrazlilikni yaratishdagi muhim vositalardan biri ekanligini ko'rsatadi. Shunga qaramay, o'zbek badiiy matnlarida metafora orqali ma'no ko'chishining lingvistik xususiyatlarini kompleks tarzda, ya'ni semantik, stilistik va lingvopoetik jihatdan tizimli tahlil qilish masalasi hali ham dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur maqola aynan shu masalani yoritishga qaratilgan.

Quyida o'zbek adabiyotidan olingan ayrim metaforik misollar hamda ularning lingvistik tahlili keltiriladi:

“*Ko'ngil qushi osmonga uchib ketdi*” ushbu iborada qush metaforasi orqali insonning ruhiy holati, yengilligi va ichki erkinligi tasvirlangan. Ko'ngilning shodligi va ko'tarinki kayfiyati *osmon* obrazi bilan ifodalangan bo'lib, bu holat insonning ichki dunyosidagi quvonchni kuchli badiiy tasvirlashga xizmat qiladi [6].

“*Uning nigohi yulduzlar singgari porladi*”. Bunda *yulduz* metaforasi orqali qahramon ko'zining yorqinligi, samimiyligi va pokligi tasvirlangan. Yulduzlar obrazi nigohdagi nur va jozibani kuchli ifodalashga yordam beradi hamda qahramonning ruhiy go'zalligini ochib beradi [6].

“*Qalbmida olov yonadi*” Bu iborada *olov* metaforasi kuchli his-tuyg'ular, ichki jo'shqinlik va muhabbat shiddatini ifodalaydi. Olov obrazi inson qalbidagi ehtiros, iztirob yoki sevgi alangasini ifodalash orqali ruhiy holatni kuchli va ta'sirchan qilib ko'rsatadi [5].

“*Uning so'zlari qalbinga pichoqday sanchildi*” Ushbu metaforada *pichoq* obrazi orqali og'riq, alamli va qalbni larzaga keltiruvchi so'zlar ifodalangan. So'zlarning inson ruhiyatiga yetkazgan og'riqli ta'siri jonli va keskin tasvir orqali berilgan [5].

“*Uning ishq olovi yuragini kuydirdi*” Bu iborada *olov* metaforasi ishqning kuchi, ehtiros va ruhiy iztirobni ifodalaydi. Metafora orqali muhabbat tuyg'usining shiddati va qalbni larzaga soluvchi holati yuksak badiiy ta'sir bilan berilgan [3].

“*Ko'ngil bog'i gular bilan to'la*” Ushbu iborada *bog'* va *gullar* metaforasi orqali inson qalbining go'zalligi, pokligi va ma'naviy boyligi ifodalangan. Qalb bog'ga, ezgu his-tuyg'ular esa gullarga qiyoslanib, inson ichki dunyosining estetik manzarasi yaratilgan [4].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, metafora o'zbek adabiyotida badiiy nutqning eng muhim tasviriy vositalaridan biri hisoblanadi. U asar tilini jonlantiradi, obrazlilikni kuchaytiradi va muallif fikrini o'quvchiga yanada ta'sirchan yetkazishga xizmat qiladi. Tahlil qilingan misollar shuni ko'rsatadiki, o'zbek adiblari metaforadan

mahorat bilan foydalanib, insonning ichki kechinmalari, ruhiy holati va his-tuyg'ularini teran va nozik tarzda ifodalaganlar. Metafora badiiy adabiyotning estetik qiymatini oshiruvchi muhim vosita bo'lib, tilning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mahmudov N. Til va madaniyat. –Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2007.
2. Yo‘ldoshev M. Badiiy matn ligvistikasi. –Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2008.
3. Navoiy A. Xamsa. –Toshkent, “Sharq” nashriyoti-matbaa ijodiy uyi, 2015.
4. Bobur Z.M. Ruboiyila. –Toshkent, “Sharq” nashriyoti-matbaa ijodiy uyi, 2014.
5. Cho‘lpon. Sarob. –Toshkent, “Sharq”, nashriyoti-matbaa ijodiy uyi, 2012.
6. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. –Toshkent, “Sharq” nashriyoti-matbaa ijodiy uyi, 2010.

